

Stjepan Bačić
Sveučilište u Zadru

UKLJUČIVANJE ŠPANJOLSKOG I PORTUGALSKOG DVORA U UREĐENJE VLASTI I ORGANIZACIJU KOLONIJALNOG ŽIVOTA U ZAPADNIM INDIJAMA⁴⁷⁷ TIJEKOM 16. STOLJEĆA

Otkriće Novog svijeta označilo je prekretnicu u svjetskoj, odnosno europskoj povijesti, što se prvenstveno odrazilo u jačanju Španjolske i Portugala, ali i postupnom slabljenju onih zemalja koje su se još uvijek bazirale na trgovačkoj razmjeni na Sredozemlju. Isto tako, ono za Europu predstavlja ujedno i otkriće njenog inovacijskog potencijala i to ne samo na materijalnom polju, već i na intelektualnom planu. Novootkrivene prostore nastanjivali su različita domorodačka društva koja su imala dobro razvijenu i uređenu društvenu i gospodarsku organizaciju koja se ubrzo, dolaskom velikog broja novih ljudi, počela izrazito mijenjati. Dakle, iako se Stari svijet počeo upoznavati s novim prostorima, vrlo brzo je prevladao lukrativan⁴⁷⁸ karakter takvih pothvata koji je doveo do nemilosrdnog osvajanja i gotovo potpunog uništavanja tamošnjih tisućljetnih kultura od strane konkvistadora te asimilacije onih koji su preživjeli. S druge strane, europska su otkrića također otvorila put svjetskoj preraspodjeli resursa odnosno miješanju naroda, širenju biljaka i životinja, korištenju rudnog bogatstva, širenju obrade zemlje i preorijentaciji trgovine.

Otkrića i organizacija vlasti ponajprije od strane Španjolaca i Portugalaca do kraja 16. st., a kasnije i drugih naroda poput Nizozemaca, Francuza i Engleza, imala su ustvari i pozitivnih i negativnih strana, no znatno su utjecala na promjenu svih dotadašnjih saznanja, kao i dotadašnjeg načina života.

Ovim radom nastoje se prikazati određeni aspekti koji se odnose na uređenje vlasti i organizaciju života u novootkrivenim zemljama do kraja 16. st. od strane španjolskog i portugalskog Dvora, kao i njihov odnos prema starosjediocima, uključujući brojne probleme koji su se pri tome javljali i rješavali bilo na pozitivan ili negativan način. Pri tome je potrebno, unatoč sličnostima između dvije iberske države, ukazati i na određene različitosti u načinu društvenog uređenja u Novom svijetu.

477 Sve do 18. st. izraz „Amerika“ nije se upotrebljavao kao naziv za kontinente Novoga svijeta, već se koristio uobičajeni naziv „Indije“ odnosno „Zapadne Indije“. F. Šanjek, Korčulanin Vinko Paletin istraživač Yucatana i teoretičar španjolske conquiste u XVI. stoljeću, *Croatica Christiana Periodica*, časopis Instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, br. 2, Zagreb, 1978., str. 102.

478 Lukrativan (*lat.*) – koji omogućuje veliku zaradu, unosan.

ZNAČAJKE ŠPANJOLSKE KOLONIJALNE UPRAVE

Osvajanja na američkom kontinentu ne bi dala rezultata da se u njih nije umiješala španjolska vlada, budući da su se među pojedinim istraživačima-osvajateljima, čija su istraživanja bila prvenstveno lukrativnog karaktera, počeli pojavljivati određeni konflikti. Tako je već 1524. g. Karlo V. utemeljio u Madridu *Kraljevsko i vrhovno vijeće za Indiju* (odnosno *Savjet za Indije*) koje je trebalo imati nadzor nad svim kolonijalnim poslovima. Ta je ustanova zajedno s *Casa de Contratacion* (Kućom za promet) utemeljenom još 1503. g. u Sevilli, bila zadužena za organizaciju budućih novih potkraljevstava i za trgovinu.

Kako bi smirila sukobe među osvajačima španjolska je vlada 1535. g. donijela odluku o „podjeli osvojenog područja na dva dijela i to Potkraljevstvo Novu Španjolsku koje je obuhvaćalo sadašnji Meksiko i Srednju Ameriku, te Potkraljevstvo Novu Kastiliju (Potkraljevstvo Peru) koje se prostiralo na području Perua i Anda sve do granica današnje Argentine.“⁴⁷⁹ U Americi je ustvari uspostavljena ista ona pravno-politička organizacija koja je već postojala u Španjolskoj. Španjolski avanturisti koji su krenuli u Novi svijet smatrali su se poduzetnicima u novoosvojenim prostorima. Te su osobe kao vanjski agenti tzv. *adelantados* (tj. izvan domene koja je bila pod izravnom vlašću krune) po imenu i funkcijama bili analogni generalnim guvernerima koje su kraljevi slali u netom osvojena područja, kao npr. nakon rekonkviste na iberском tlu.⁴⁸⁰ Osvajanja na američkom kontinentu službeno su završila sredinom 16. st., u vrijeme donošenja kraljevskih odredbi iz 1556. g. Otada pa nadalje Amerika više nije bila zemlja za osvajanje, već se njome nastojalo vladati prema pravilima države.⁴⁸¹

Slika 1. Španjolska potkraljevstva u Zapadnim Indijama

479 S. Bertoša, *Svjetska povijest modernoga doba, (XVI.-XIX. stoljeće), s posebnim osvrtom na Apeninski poluotok*, Zagreb, Profil, 2004., str. 31.

480 *Povijest, 8. knjiga – Humanizam i renesansa, doba otkrića*, ur. I. Goldstein, Zagreb: Europapress holding, 2008., str. 308. Primjerice, Ponce de Leon i Francisco Pizarro nosili su naziv *adelantados* u vrijeme svojih pothvata po američkom kontinentu.

481 Isto, str. 298.

Prvo tijelo koje je nastalo na temelju kraljevske odredbe bilo je *cabildo* odnosno općinsko vijeće.⁴⁸² „Najvažnija obveza prvih španjolskih konkvistadora bila je da osiguraju vlast koju su dobili osnivajući gradove ili osnivanjem *cabildosa* u gradovima koji su već postojali, kao što su to činili Valdivia i Pizarro.“⁴⁸³ Gradska vlast imala je brojne ovlasti (porez, policija, lokalno sudstvo, građevinarstvo itd.), pa su se mnogi španjolski emigranti željeli dokopati mjesta savjetnika (*regidor*) ili magistrata (*alcalde*), kako zbog osobnog ugleda koji im je davala ta služba, tako i zbog činjenice da su im na raspolaganju bile brojne gospodarske povlastice koje su se mogle dobiti direktno od prijestolnice zbog njezinih uvijek prisutnih potreba za priljevom novca.⁴⁸⁴ Upravo zbog tog vlastitog interesa američki *cabildos* najčešće nije dobro upravljao poslovima. Kontrolu nad njima imala je *audiencia* koja je djelovala i kao vrhovni zemaljski sud, a uskoro je postala i sudsko izaslanstvo prijestolnice te tijelo koje je izdavalo zakonske odredbe što joj je omogućilo da se pretvori u savjetodavni organ kraljevske politike.⁴⁸⁵ *Audiencia* se ustvari izravno dopisivala sa španjolskom vladom preko *Savjeta za Indije*. Do sredine 16. st. postojalo je sedam audijencija u Novom svijetu i to: Santo Domingo (1511.), Meksiko (1527.), Panama (1535.), Lima (1542.), Gvatemala (1543.), Guadalajara (1548.) i Bogota (1549.).⁴⁸⁶ Zadnja i vrhovna instanca bila je vlast potkralja koji je predstavljao dostojanstvo, autoritet i ugled španjolskog vladara.⁴⁸⁷ Služba potkralja trajala je obično tri godine, no bilo je i više iznimaka.⁴⁸⁸ U Madridu su potkraljeve smatrali potencijalno opasnim osobama zbog mogućeg proširenja ovlasti pa ih je stalno trebalo nadgledati. Tako je za vrijeme svog mandata potkralj morao primati kraljeve inkvizitore (*visitadore*), dok je pri kraju mandata njegovo djelovanje preispitivala kraljevska magistratura odnosno *rezidencija*.⁴⁸⁹ Svatko tko je težio ovoj dužnosti ili tko ju je obavljao nastojao je umanjiti rad onoga koji je bio na vlasti ili onoga koji mu je prethodio. „Ova inherentna mana bilo je glavno obilježje sustavu imenovanja na svim stupnjevima kolonijalne uprave, kako španjolske, tako i portugalske.“⁴⁹⁰ Takvo stanje nije samo obezvrjeđivalo položaj svih dužnosti u svim upravama, već je i svim magistraturama onemogućavalo kontrolu zbog složenih odnosa koji su iz tog proizlazili, da bi ubrzo dovelo u sumnju poslovanje svih upravnih tijela.⁴⁹¹ Inače, dvije glavne zadaće španjolskih potkraljeva bile su „briga i iskorištavanje rudnika te vrhovna vlast nad svim domorodačkim narodima.“⁴⁹² Tijekom čitavog 16. st. prva dužnost bila je najvažnija zbog stalnih zahtjeva španjolskog dvora za plemenitim metalima.

482 Isto.

483 Isto.

484 Isto.

485 Isto. Obje institucije osnovane su u Santo Domingu.

486 Isto.

487 Isto.

488 Isto. Tu se može istaknuti Antonio de Mendoza koji je vladao petnaest godina (1535.-1550.) i Francisco de Toledo koji je vladao Peruom 12 godina (1569.-1581.).

489 Isto, str. 309.

490 Isto.

491 Isto.

492 Isto.

Tablica 1. Potkraljevi Nove Španjolske od 1535. do 1603. g.

Godine uprave	Potkraljevi Nove Španjolske
1535.-1550.	Antonio de Mendoza
1550.-1564.	Luis de Velasco
1564.-1566.	Francisco Ceinos
1566.-1567.	Gaston Carillo de Peralta y Bosquete
1567.-1568.	Alonzo de Muñoz i Luis Carrillo
1568.	Francisco Ceinos
1568.-1580.	Martin Enriquez de Almanza
1580.-1583.	Lorenzo Suarez de Mendoza
1583.-1584.	Luis de Villanueva y Zapata
1584.-1585.	Pedro de Moya y Contreras
1585.-1590.	Alvaro Marinque de Zuñiga
1590.-1595.	Luis de Velasco
1595.-1603.	Gaspar de Zuñiga Acevedo y Fonseca

Tablica 2. Guverneri i potkraljevi Nove Kastilije (Perua) od 1528. do 1604. g.

Godine uprave	Guverneri Nove Kastilije (Perua)
1528.-1541.	Francisco Pizarro
1541.-1544.	Cristobal Vaca de Castro
1544.-1548.	Gonzalo Pizarro
	Potkraljevi Nove Kastilije (Perua)
1544.-1546.	Blasco Nuñez Vela
1546.-1549.	Pedro de la Gasca
1550.-1552.	Antonio de Mendoza
1552.-1556.	Melchor Bravo de Saravia
1556.-1561.	Andres Hurtado de Mendoza
1561.-1564.	Diego Lopes de Zuñiga y Velasco

1564.	Juan de Saavedra
1564.-1569.	Lope Garcia de Castro
1569.-1581.	Francisco de Toledo
1581.-1583.	Martin Enriquez de Almanza
1584.	Cristobal Ramirez de Cartagena
1584.-1589.	Fernando Torres de Portugal y Mesia
1589.-1596.	Garcia Hurtado de Mendoza
1596.-1604.	Luis de Velasco

RAZVOJ URBANIH SUSTAVA U NOVOM SVIJETU OD STRANE ŠPANJOLACA

Španjolci su, kao što je poznato, došavši na američko tlo počeli osnivati utvrde, naselja i gradove. Zajedno sa širenjem osvojenog teritorija razvijao se i urbani sustav. Od otkrića Amerike pa sve do 1519. g., osvojeni teritorij bio je ograničen na otoke i obale Karipskog mora gdje su ujedno i nastala prva naselja i gradovi, što ustvari predstavlja početnu fazu urbanog razvoja. Na obali Južne Amerike te na Antilima i u Panami bilo je podignuto nekoliko desetaka naselja od kojih su mnoga bila privremena.⁴⁹³ Takva naselja služila su za razmjenu robe s domorocima, za istraživanja i daljnja osvajanja. Neka od tih novih naselja bila su loše locirana, te stoga nisu imala osnove za daljnji razvoj, što je nakon nekog vremena uzrokovalo njihovo napuštanje.⁴⁹⁴ Postojala su i određena naselja koja su više puta mijenjala lokaciju, poput Havane i Sancti Spiritusa na Kubi, dok su se tadašnja najznačajnija naselja Santo Domingo i Santiago de Cuba održala do danas na prvobitnim lokacijama.⁴⁹⁵ Prilikom gradnje utvrda i naseobina prvenstveno se pazilo na prirodne prednosti pojedinih lokacija, prije svega na mogućnost trgovine zlatom, nakitom i drugom robom. Unatoč tome, ekonomska osnova razvoja gradova bila je slaba.⁴⁹⁶ Za razliku od unutrašnjosti u karipskom prostoru nije bilo razvijenih autohtonih kultura, ali ni velikih naselja zbog prevladavajuće disperzne naseljenosti, dok je indijansko stanovništvo društveno bilo slabo organizirano.⁴⁹⁷ Stoga je većina španjolskih naseobina bila izolirana, dok je samo nekoliko naselja bilo sagrađeno u blizini domorodačkih što je omogućavalo međusobne kontakte.

493 M. Vresk, *Razvoj urbanih sistema u svijetu*, Zagreb, Školska knjiga, 2002., str. 200.

494 Isto.

495 Isto.

496 Isto.

497 Isto.

Santo Domingo, koji je do 1520. g. bio glavni grad španjolskog osvojenog teritorija u Novom svijetu, imao je razvijene lučke funkcije, pogotovo za opskrbu i popravak brodova. U tom gradu bilo je sjedište prvog guvernera i svećenstva, a osnovane su i prve značajne institucije te potkraljeve inspeksijske službe koje su imale važnu ulogu u kolonijalnoj administraciji.⁴⁹⁸

Snažan urbani razvoj gradova, kao i širenje urbane mreže uslijedilo je s daljnjim teritorijalnim osvajanjem unutrašnjosti kontinenta gdje su Španjolci nailazili na gusto naseljena i politički dobro organizirana kraljevstva s razvijenom mrežom gradskih centara. Usporedno s organizacijom svoje vlasti Španjolci su podizali nove gradove poput Lime (na ruševinama Cuzcoa) u današnjem Peruu i Meksika (na ruševinama Tenochtitlana) u današnjem Meksiku, koji će ubrzo postati centri novih potkraljevstava čime će oslabiti dotadašnje značenje Santo Dominga. Do kraja 16. st. podignuta je većina gradova od kojih mnogi i danas postoje. Novi gradovi, za razliku od prvotnih naseobina, gradili su se na mjestu autohtonih gradova ili blizu gusto naseljenih zona Indijanaca. U prvoj polovici 16. st. na prostoru Srednje Amerike nastali su gradovi Meksiko, Granada (1521.), Leon, San Salvador (1526.), Oaxaca, Limon (1524.), Havana (1545.), Monterrey (1546.) i dr., a na prostoru Južne Amerike Lima (1535.), Bogota (1538.), Buenaventura (1540.), La Paz (1548.) i dr.⁴⁹⁹ U drugoj polovici 16. st. u Srednjoj Americi se osnivaju Tampico (1554.), Tegucigalpa (1578.), dok se urbana mreža proširuje prema jugu Južne Amerike pa tako nastaju Concepcion (1550.), Cordoba, Santa Fe (1573.), Buenos Aires (1580.) i dr.⁵⁰⁰ Brojni gradovi uz upravne funkcije imali su jake vojne, trgovačke, prometne, proizvodne i druge funkcije. Inače španjolski kolonijalni gradovi u početku su bili kreirani po nalogu osvajača, a kasnije prema planovima komunalnih tijela koja su zastupala interese privilegirane klase.⁵⁰¹ Prilikom njihove gradnje Španjolci su primjenjivali ortogonalne sheme ulica po uzoru na antičke gradove. Seoska naselja su također bila građena po instrukcijama, samo su se od gradskih razlikovala po veličini.⁵⁰²

Važnu ulogu u gradovima imao je središnji trg (*plaza*) koji je služio u različite svrhe. Na njemu se nalazila tržnica, a bio je i mjesto svetkovanja, zborište vojske, sastajalište građana te se prema njemu određivala i vrijednost zemljišta u gradu.⁵⁰³ Uz gradski trg nalazile su se najvažnije upravne institucije i katedrala. Ulice koje su vodile od glavnog trga većinom su bile uske i nisu bile popločene.⁵⁰⁴ Roba se prevozila uz pomoć tegleće stoke, dok su se za prijevoz putnika koristili konji za one imućnije i magarci za one siromašnije. Stambene kuće obično su bile jednokatnice ravnog krova.⁵⁰⁵ U okolici gradova nalazili su se prostrani agrarni prostori koji su bili pod njihovom kontrolom, ne samo zbog ekonomskih razloga, već i zbog političke kontrole, kulturnih utjecaja i drugih potreba.

Španjolskim prodorom iz prostora današnjeg Meksika u potrazi za plemenitim metalima, nastali su prvi gradovi i u Angloamerici. St. Augustin kojeg su Španjolci podigli

498 Isto.

499 Isto.

500 Isto, str. 201.

501 Za razvoj gradova u španjolskim kolonijama posebno su zaslužni Karlo I. i Filip II. čije su se upute o gradnji trebale poštovati.

502 M. Vresk, str. 206.

503 Isto.

504 Isto, str. 207.

505 Isto.

1565. g. smatra se prvim angloameričkim naseljem iz kojega su „misionari i istraživači prodirali dalje prema zapadu, uzduž meksičkog zaljeva sve do Tihog oceana.“⁵⁰⁶ U potrazi za plemenitim metalima prema unutrašnjosti tijekom prve polovice 16. st., Španjolci su neprekidno dolazili u sukob s ratobornim Indijancima, posebno s Pueblo-Indijancima koji su živjeli u jugozapadnom dijelu današnjeg teritorija SAD-a.⁵⁰⁷ Upravo u tim krajevima Španjolci su uspostavljali svoje misionarske stanice. Isto tako, radi kontrole i političke organizacije podizali su naselja u kojima su bile vojne postaje i političko-administrativne institucije.⁵⁰⁸

KOLONISTI I PROBLEMI SA STAROSJEDIOCIMA

Kako bi mogla razvijati svoju trgovinu i ujedno održavati svoju pomorsku nadmoć na svjetskim morima španjolska je potreba za zlatom sve više rasla pa je vlada tražila od svojih podanika u Americama da šalju što više plemenitih kovina. Isto tako, sve se veći broj španjolskih doseljenika, prešavši na kopno (najprije u Meksiko, a zatim u Peru), dao u daljnju potragu za plemenitim kovinama. Međutim, u potrazi za zlatom kolonisti su morali namiriti svoje primarne životne potrebe, što je značilo da treba uzgajati hranu. Kako se postupno gubila iluzija o brzom stjecanju bogatstva mnogi su se kolonisti prilagodili življenju na zemlji i od nje, natjeravajući pritom domoroce da im obrađuju zemlju. Brojni Španjolci koji su došli iz Europe ustvari su postali vlasnici zemlje upravo zahvaljujući različitim darovnicama. Mnogi od njih također su se uključili u obavljanje raznih gradskih službi poput administracije, vojske, vjerskih institucija ili su se bavili dovođenjem radne snage. Međutim, bez izravnog uključivanja Španjolaca u agrarnu proizvodnju ne bi bilo napretka, tim više, što toliko očekivano zlato isprva nije bilo pronađeno.

S postupnom organizacijom španjolske kolonijalne vlasti stvorene su i ustanove koje su se brinule o radnoj snazi u novootkrivenim zemljama te o širenju katoličke vjere. Tako je još Kolumbo prilikom svog drugog posjeta Americi (1498.-1500.) prisilio starosjedite-lje na Hispanioli na obavljanje poljoprivrednih radova na imanjima kolonizatora.⁵⁰⁹ Svaki Španjolac imao je određeni broj radnika, a ta se pojava nazivala *repartimiento*.⁵¹⁰ Sustav je usavršen stvaranjem *encomiende* koju je 1503. g. utemeljila kraljica Izabela, a koju su 1512. g. potvrdili zakoni iz Burgosa. *Encomienda* je osvojenu zemlju dijelila na manje parcele koje su se dodjeljivale vojnicima-vlasnicima (*encomenderos*) pri čemu bi zajedno sa zemljom dobili i starosjeditelje koji su na njoj živjeli.⁵¹¹ Vlasnik ih je morao uzdržavati i odgajati u kršćanskom duhu, dok su oni zauzvrat morali raditi na zemlji. Međutim, nije postojao niti jedan organ koji bi kontrolirao hoće li Španjolci ispunjavati svoje obveze prema starosjediteljima.

506 Isto., str. 231.

507 Isto.

508 Isto. Među prve takve gradove ubraja se Santa Fe, osnovan 1609. g.

509 S. Bertoša, str. 31.

510 Isto.

511 S. Bertoša, str. 31.

Slika 2. Španjolski sustav *encomiende*

Encomienda je dobro odgovarala potrebama za radnom snagom i za pokrštavanjem starosjeditelja, „ali je legaliziravši prisilni rad, neosporno dovela do stvaranja novog tipa ropstva“⁵¹² Španjolska vlast nastojala je da se Indijanci koncentriraju u velika sela, da se pokrste i da nad njima uspostavi kontrolu. Obradena zemlja suzila se oko indijanskih sela pa su se na prostranim površinama razvili veliki zemljoposjedi španjolskih kolonista tzv. *haciendas*. Indijanac koji je htio izmaknuti kolektivnoj tlaci sela i države, mogao je pobjeći na *haciendas*, na kojima se razvijalo faktično kmetstvo i gdje su zemljoposjednici ubrzo bili primorani uzimati radnike uz nadnicu.⁵¹³ Također je mogao otići u grad i raditi kao sluga ili radnik u obrtničkim radionicama, a mogao je krenuti i u rudnike, ali ne one preblizu Meksiku gdje je postojao prisilan rad, nego sjevernije, u ona naselja koja su nastajala usred pustinje.⁵¹⁴ Unatoč tome, iscrpljivanje bilo na zemlji ili u rudnicima, glad i razne zarazne bolesti koje su Španjolci donijeli sa sobom, doveli su do naglog smanjenja domorodačkog stanovništva.⁵¹⁵ Još u vrijeme Kolumbova dolaska na Hispanioli je živjelo oko milijun ljudi, a već oko 1510. g. broj se smanjio na svega 100.000 stanovnika.⁵¹⁶ Također se smatra da je po dolasku Europljana na prostoru Srednje i Južne Amerike živjelo oko 50 milijuna domorodačkog stanovništva, (najviše u Meksiku oko 17 milijuna i andskim regijama oko 16 milijuna) da bi se njihov broj do polovice 17. st., zbog čestih sukoba s kolonizatorima i već navedenih uzroka, smanjio za gotovo 50%, a onda prema proračunima na samo milijun preostalih.⁵¹⁷ Kako bi nadopunili ili zamijenili domorodačku radnu snagu Španjolci su već 1518. g. počeli uvoziti afričko roblje u Novi svijet što će se uvelike intenzivirati tijekom 17. i 18. st.

512 Isto. *Encomienda* je ustvari uvela europski feudalni odnos gospodara i vazala.

513 F. Braudel, *Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV. do XVIII. stoljeća*, sv. 3, Vrijeme svijeta, Zagreb, August Cesarec, 1992., str. 461.

514 Isto.

515 Španjolci su u Novi svijet prenijeli kozice, ospice i razne prehlade, dok su iz Novog svijeta u Europu prenijeli sifilis.

516 D. Živojinović, *Historija Evrope, Uspon Evrope 1450-1789*, Novi Sad, Matica srpska, 1989., str. 36.

517 F. Braudel, 1992b, str. 460.

Protiv prisilnog iskorištavanja domorodaca bunili su se svećenici misionari od kojih se posebno istakao biskup Bartolome de Las Casas koji je o tome pisao u svojim spisima.⁵¹⁸ Međutim, ukidanje *encomiende* u korijenu bi uništilo postojeći mehanizam čime bi se oštetilo rudare, *encomenderose*, trgovce koji su nadgledali operativni lanac, odnosno krunu koja je dobivala kraljevsku petinu. Karlo V. ipak je 1542. g. donio nove zakone (*Nuevas Leyes*) sa ciljem zaštite Indijanaca, čime su oni postali vazali krune pa je *encomienda* ukinuta što je izazvalo brojne pobune u Meksiku i Peruu.⁵¹⁹ Stoga je Karlo V. 1545. g. morao izdati i zakone kojima je *encomienda* postala nasljedna pa su tako kolonisti nastavili sa svojom dotadašnjom praksom i politikom. Na isti se način 1550. g., nakon što je bio ukinut, ponovno pojavio i *repartimiento* (u Peruu tzv. *mita*) koji je ozakonio prisilan rad Indijanaca.⁵²⁰

Bitno je istaći kako je Korčulanin Vinko Paletin, istraživač Yucatana i teoretičar španjolske *conquiste* u 16. st., pokušao u svojoj raspravi „*O pravu i opravdanosti rata što ga kraljevi Španjolske vode protiv naroda Zapadne Indije*“ (1564.) osporiti nastojanja biskupa Las Casasa o potrebi zaštite američkih domorodaca. Paletin je isticao kako su objavljeni spisi biskupa Las Casasa uvredljivi i štetni te da španjolski kraljevi snagom papine darovnice (*Inter Coetera*), mogu silom zauzeti „Zapadne Indije“ radi širenja kršćanske vjere.⁵²¹ Paletin je ustvari bio pristaša teorije Juana de Sepulvede, prema kojoj neki narodi mogu biti kažnjeni zbog svojih grijeha.⁵²² Kako bi se okoristio ovom tezom, Paletin, na temelju osobnog iskustva, optužuje Indijance da su pijanci, kradljivci, izdajice i neprijatelji svake kreposti i dobrote koji nevine ljude žrtvuju svojim božanstvima, odaju se sodomiji i drugim grijesima protiv naravi.⁵²³ Stoga pokušava dokazati opravdanost rata i španjolsku okupaciju Novog svijeta s nekoliko tada općeprihvaćenih činjenica:

- „svi ljudi imaju pravo prisvojiti zemlju koju su zaposjeli, ako je prije toga netko drugi nije već zauzeo;
- putovanja, komunikacije i robne razmjene slobodni su za sve ljude;
- poslanici su nepovredivi kod svih naroda po prirodnom pravu;
- privatno vlasništvo, koliko god ono bilo opravdano i zakonito, može se u nekim slučajevima ukinuti;
- američki narodi (Indijanci) dali su španjolskim kraljevima zakonitih razloga za „pravedni rat“, i
- španjolski kraljevi i njihovi namjesnici dopušteno i pravedno podredili su i podlažu pod svoju vlast američke narode (Indijance).“⁵²⁴

518 Bartolome de Las Casas u svom je spisu *Brevisima relacion de la destruccion de las Indias* (Kratak izvještaj o uništenju Indijanaca – nastao 1542., a objavljen tek 1552. u Sevilli) osudio španjolske osvajače koji su pretjerano iskorištavali starosjeditelje. Napisao je još nekoliko sličnih spisa u kojima je javnosti predočio negativne strane *conquiste*.

519 *Povijest, 8. knjiga*, str. 324.

520 Isto.

521 F. Šanjek, str. 102.

522 Isto, str. 101. Juan Gines de Sepulveda bio je kanonik iz Cordobe koji je u svom polemičkom spisu „*Democrates alter, sive De iustis belli causis*“ (Rim, 1535. g.) smatrao da rat protiv Indijanaca nije samo dopušten nego i preporučljiv, jer su oni krivobošci, barbari i po svojoj prirodi robovi te će njihovo podčinjavanje samo olakšati posao misionara i spriječiti obredno žrtvovanje nevinih ljudi. Intervencijom biskupa Las Casasa pokazalo se da Sepulvedine teze nisu u skladu sa službenim naukom pa je njegovo djelo zabranjeno na teritoriju Španjolske.

523 Isto. Sodomija je pojam koji označava seksualnu nastranost, npr. osobu koja uživa u snošaju sa životinjama.

524 Isto.

Ovo posljednje Paletin dokazuje činjenicom da su neki urođenički vođe sklopili savez sa Španjalcima i time im se svojevolumno podložili, zatim papinom odredbom da se Indijancima propovijeda Evandjelje te činjenicom da su mnogi Indijanci odbili misionare i sprječavali ih u njihovom propovijedanju, ne mareći pri tome da su za to uvelike krivi raskalašeni španjolski kolonisti. Međutim njegov vještiti pokušaj u osporavanju istinoljubivosti biskupa i misionara Las Casasa nije imao većeg uspjeha. Oni Indijanci koji su preživjeli postupno su uklopljeni u španjolsku kulturu oblikujući osnovu suvremenog stanovništva. Pri tome je proces asimilacije bio olakšan brakovima između španjolskih muškaraca i indijanskih žena.⁵²⁵

ŠPANJOLSKA TRGOVINA S NOVIM SVIJETOM I NJEZINE POSLJEDICE

Otkrićem većih količina zlata i srebra počinje se intenzivnije razvijati španjolska trgovina s Novim svijetom. Kao što je istaknuto, već 1503. g. u Sevilli je utemeljena *Casa de Contratacion* (Kuća za promet) koja je postala veoma značajna nakon osvajanja Meksika.⁵²⁶ Njezine glavne zadaće bile su „organizirati trgovinu i iskrcaj brodova, proširivati ovlaštenja, ubirati poreze na robu, biti opća arhiva za Ameriku i američke poslove, biti škola za kartografiju i pomorsko obrazovanje.“⁵²⁷

Slika 3. *Casa de Contratacion u Sevilli*

525 N. Hordern, *Povijest otkrića i istraživanja*, Novi svijet, sv. 2, ur. S. Đurić, Ljubljana/Zagreb, Mladinska knjiga, 1977, str.157.

526 W. W. Dunmire, *Gardens of New Spain, how Mediterranean plants and foods changed America*, Austin, University of Texas Press, 2004., str. 112-113.

527 *Povijest*, 8. knjiga, str 307.

Inače, sva je trgovina u kolonijama preko tog organa bila monopol Španjolske. Također je bitno istaći kako je Sevilla postala glavna španjolska luka na Atlantskom oceanu, odnosno terminal i jedina luka u koju su dolazili ljudi i trgovci za Ameriku i iz Amerike. S druge strane prve značajnije luke preko kojih je novoosvojeni teritorij bio povezan sa Španjolskom bile su Veracruz, El Callao, Panama, Havana i Cartagena, koje su zbog moguće opasnosti bile zaštićene zidovima.⁵²⁸

Glavno sredstvo španjolske trgovačke razmjene postale su plemenite kovine zlata, a kasnije i srebra. Kao što je poznato zlato je najprije otkriveno na Hispanioli, Kubi i Portoriku, a njegova eksploatacija u početku je bila brza i laka, budući da se nalazilo na površini, u jamama i nanosima rijeka, a k tome je još doprinosila i jeftina radna snaga Indijanaca.⁵²⁹

Slika 4. Indijanci u traganju za zlatom

Ubrzo je veliki broj španjolskih kolonista prešao na kopno (najprije u Meksiko, a zatim u Peru) u daljnju potragu za plemenitim kovinama, dok se manji dio doseljenog stanovništva na Hispanioli bavio uzgojem stoke i proizvodnjom šećerne trske. Španjolska je uskoro pretvorila svoje novoosvojene posjede u veliku rudarsku zajednicu, a upravo je raspored rudnika iz kojih su se crpile plemenite kovine određivao prostore za naseljavanje. Dakle, rudarstvo i jeftina domorodačka radna snaga određuju ekonomski, socijalni i administrativni razvoj španjolske Amerike. Potrebno je spomenuti rudarska nalazišta Zacatecas (otkriveno 1548.) i Guanajuato (otkriveno 1558.) u blizini današnjeg Mexico Cityja te rudnik San Luis de Potosi (otkriven 1545.) u brdima Bolivije za čija su otkrića zaslužni Hernando de Soto, Francisco Vasquez de Coronado i Alvar Nunez Cabeza de Vaca. Potosi postaje najvažniji rudarski grad na svijetu s oko 120 tisuća stanovnika i zajedno sa Zacatecasom predstavlja srž španjolske kolonijalne privrede.⁵³⁰ Od Guanajuata do Potosija postojalo je preko tri tisuće rudnika u kojima je tijekom 16. st. radilo 10 do 11 tisuća radnika (Indijanaca, bijelaca, mješanaca) koji su za svoj rad dobivali nešto po-

528 M. Vresk, str. 201.

529 D. Živojinović, str. 36.

530 Isto, str. 37.

put premija (tzv. *partido*), ovisno o proizvodnji. Međutim, unutar tog zatvorenog svijeta rudara i gazde i radnici bili su rasipnici i kockari koji su neracionalno trošili svoju visoku zaradu. Između Španjolske i Portugala uspostavlja se direktna trgovačka veza pa se španjolske plemenite kovine iz Amerike koriste za plaćanje portugalskih začina.⁵³¹ Stoga je potrebno naglasiti kako je širenje trgovine između Europe i Istoka, koja odnosi plemenite metale, omogućeno njihovim otkrićem i eksploatacijom u Americi. Španjolske kolonije bile su zatvorene za neke europske narode kao i pripadnike drugih vjera.⁵³²

Slika 5. Rudnici srebra na teritoriju Nove Španjolske u 16. st.

Tijekom 16. st. u Europu se priljeva velika količina plemenitih kovina. Ekonomski i financijski život Španjolske, a time i Europe u potpunosti je postao ovisan o dovozu plemenitih kovina iz Amerike. U razdoblju od 1505. do 1535. g. u Europu se najviše uvozi zlato, dok u drugoj polovici stoljeća srebro zauzima prvo mjesto.⁵³³ Izvoz zlata i srebra

531 Isto, str. 36.

532 Isto.

533 Isto, str. 37.

ujedno omogućava uvoz europskih manufakturnih dobara u Ameriku. Tehnika eksploatacije srebra stalno se usavršava pa je tako od polovice 16. st. upotrebom žive u procesu odvajanja srebra, omogućeno iskorištavanje i siromašne rudače, čime su se ukupni troškovi smanjili, a produktivnost i proizvodnja povećali.⁵³⁴ „Obim trgovine povećava se do sredine 16. st. kada doseže oko 30.000 tona robe godišnje u oba pravca.“⁵³⁵

U 16. st. osim miješanja naroda i korištenja rudnog bogatstva, između Europe i Amerike došlo je i do razmjene biljaka i životinja. Duhan i pamuk bile su dvije velike tržišne kulture koje su uzgojili Indijanci. Poznato je kako su Europljani iz Amerike od biljaka donijeli krumpir, kukuruz (ključnu biljku za preživljavanje Europljana u Americi), rajčicu, krastavac, duhan, različite vrste graha, kakao, kaučuk i dr., a od životinja purana, lamu, alpaku, dok su s druge strane brojne biljne i životinjske vrste poput šećerne trske, kave, riže, pšenice, ječma, čaja, konja, kokoši, magaraca, svinja i dr. prenesene u Novi svijet.⁵³⁶ Razmjena biljaka i životinja izazvala je ogroman porast zaliha hrane, što je utjecalo i na porast broja stanovnika tijekom 16. st. Povećavanje broja stanovništva i u Novom svijetu osigurava tržište za europske proizvode budući da je tamošnjem doseljenom stanovništvu bila potrebna hrana, oružje, tkanine i radna snaga. Transatlantska trgovina nakon kratkotrajnog opadanja tijekom 50-ih godina 16. st. ponovno raste „pa od 60-ih godina do kraja stoljeća dostiže 50.000 tona robe u oba pravca s preko 200 brodova.“⁵³⁷ Porast je vezan za napore kolonista da uredi svoj privredni život i usavrše nove metode prerade srebrne rude. To razdoblje ujedno predstavlja i vrhunac uvoza američkog srebra u Europu koji predstavlja jedino platežno sredstvo kolonista.⁵³⁸

„Kombinacijom regionalne ekonomske specijalizacije i poboljšanog pomorskog prijevoza“⁵³⁹ u drugoj polovici 16. st. bila je omogućena postupna preobrazba ograničene srednjovjekovne trgovine luksuznom robom u modernu masovnu proizvodnju novih potrepština. Otuda proizlazi procvat trossmjerne trgovine vunom iz Europe u Afriku, trgovine robljem iz Afrike u Novi svijet te šećerom, duhanom i plemenitim metalima iz Novog svijeta u Europu.

Međutim, strogi nadzor španjolske krune na priljev plemenitih metala izaziva neželjene posljedice. „U Španjolskoj kraljevski činovnici kontroliraju trgovinu, monopol se daje pojedincima i direktno se trguje.“⁵⁴⁰ U drugoj polovici 16. st. količina zlata i srebra u Europi bila je oko dvanaest puta veća nego početkom stoljeća. Međutim, priljevom zlata i srebra tijekom 16. st. došlo je do pada vrijednosti novca i njegove kupovne moći što je za sobom povuklo povećanje životnih troškova i dovelo do stvaranja inflacije odnosno revolucije cijena koja nije zahvatila samo Španjolsku, već i čitavu Europu. Iako joj je maksimum dosegnut u drugoj polovici 16. st. postojala je i na njegovom početku, što ustvari govori kako uvoz plemenitih kovina nije njezin glavni ni jedini uzročnik. Plemenite kovine vrlo su brzo odlazile iz Španjolske zbog plaćanja uvoza, vojnika i dugova. Budući da je

534 F. Braudel, 1992b, str. 461. Primjenom nove tehnologije, u razdoblju od 1555. do 1556. g. količina izvađenog srebra u Potosiju povećala se za četiri puta.

535 D. Živojinović, str. 74.

536 W. W. Dunmire, str. 98-99.

537 D. Živojinović, str. 75.

538 God. 1590. količina uvezenog srebra u Europu dostigla je 10 milijuna unci, dok su za usporedbu najveći europski rudnici davali svega 3 milijuna unci.

539 Nakon 1550. g. karavelu zamjenjuje znatno veći galijun.

540 D. Živojinović, str. 74.

u Španjolskoj u to doba bila zanemarena poljoprivreda, ona upravo zahvaljujući priljevu srebra uspijeva održavati korak s drugima, međutim kasnije smanjenje priljeva plemenitih kovina negativno će se odraziti na cjelokupno španjolsko gospodarstvo.

Prva posljedica revolucije cijena odnosila se na val siromaštva koji je zahvatio sve slojeve društva budući da cijene različitih dobara ne rastu podjednako, a ni platežna moć ne prati rast cijena.⁵⁴¹ Najveći porast imaju poljoprivredni proizvodi, žito i vuna, dok cijena manufakturne robe raste samo za polovinu. „Djelomično rješenje pronađeno je u obradi malih količina zemlje odakle se skupljala dodatna skupa hrana.“⁵⁴² No, doba revolucije cijena predstavlja i zlatno doba mobilnog kapitala. Veliki priljev zlata i srebra doveo je do bogaćenja pojedinih trgovačkih i bankarskih obitelji i daljnjeg jačanja uloge građanstva koje je vlastiti kapital investiralo u stare feudalne posjede, iskoristivši i radnike na njima i radnike u gradovima, a bavilo se i financijskim spekulacijama.

Financijskom krizom, ali i porazom Nepobjedive armade u La Mancheu 1588. g. od strane Engleza, započinje postupno opadanje španjolske pomorske prevlasti koje će kulminirati u drugoj polovici 17. st.

ZNAČAJKE PORTUGALSKE KOLONIJALNE UPRAVE

Za razliku od španjolskih osvajanja Amerike, portugalski prodori u Brazilu nisu imali avanturistička obilježja. Isto tako, za razliku od Španjolaca koji su intenzivna osvajanja poduzimali iz unutrašnjosti kontinenta, Portugalci svoja osvajanja započinju najprije na obali.⁵⁴³ U početku su Portugalci zbog svojih primarnih obveza u istočnoj Indiji zanemarili prodor u Brazil. To su odlučili iskoristiti Francuzi, koji se nisu slagali s odredbama ugovora u Tordesillasu, pa su već 1508. g. počeli ploviti duž brazilске obale zbog nabave brazilskog drva tzv. *varzila* (*caesalpina echinata*, odnosno *varzilo*, na portugalskom *brazil*), kojeg se moglo koristiti za bojanje. Kako bi se spriječile namjere Francuza, vlast u Lisabonu odlučila je 1521. g. osnovati utvrdu u Pernambucu, koju su Francuzi 1530. g. uništili.⁵⁴⁴ Ubrzo nakon ovog događaja bila je poslana već spomenuta ekspedicija pod vodstvom Martina Alfonsa de Sousa sa svrhom da kolonizira Brazil. Njegova flota od 5 brodova prenijela je u Brazil 400 naseljenika.⁵⁴⁵ De Sousa je imao dvostruku zadaću. Prva je bila da štiti brazilsku obalu od dolaska stranih brodova, a druga da uspostavi kraljevsku koloniju Sao Vincente što je i napravljeno 1532. g.⁵⁴⁶ Tako se portugalska linija obrane pomakla s mora na kopno gdje su Portugalci odlučili izgraditi brojna naselja kako bi spriječili direktnu trgovinu Indijanaca s Francuzima. Već početkom 1533. g. portugalski kralj Ivan III. podijelio je obalno područje Brazila na kapetanije, čiji su daroprimateљи (*donatario*) uživali velike povlastice, čak i u sudstvu, dok su se zauzvrat trebali brinuti za

541 Hrana postaje izrazito skupa. Njena cijena se povećava 4-5 puta, dok se plaće samo udvostručuju.

542 D. Živojinović, str. 70.

543 M. Vresk, str. 210.

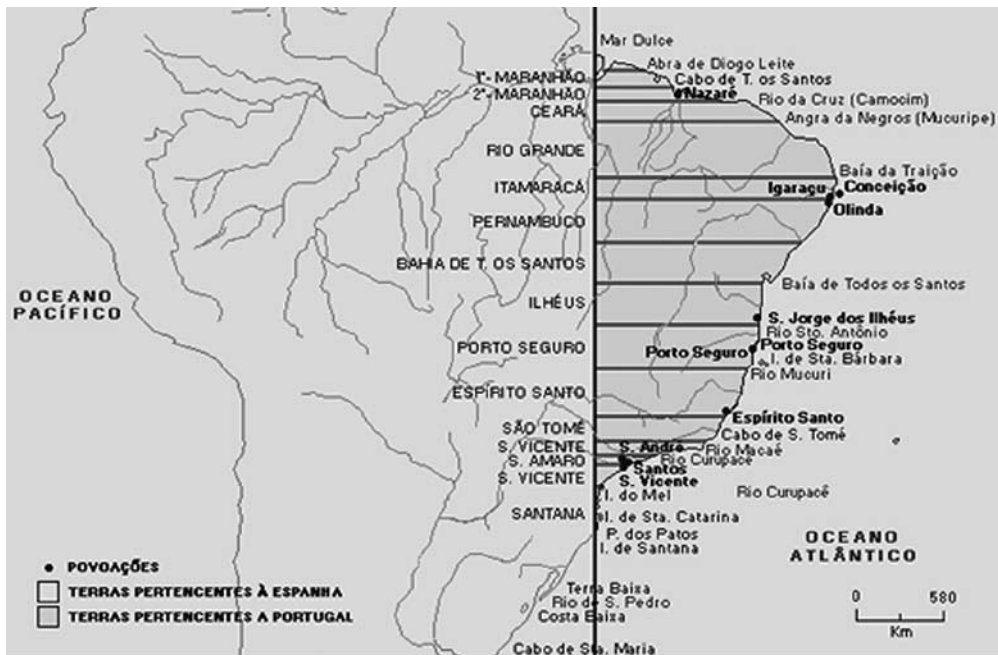
544 *Povijest, 8. knjiga*, str. 297.

545 *The Cambridge History of Latin America*, sv. 1, ur. L. Bethell University of Cambridge, Cambridge University Press, 2008., str. 260.

546 Isto.

obranu i ekonomsko iskorištavanje zemlje koja im je bila dodijeljena.⁵⁴⁷ Međutim, francuski napadi nastavili su se nakon 1535. g. Oni su nastojali uspostaviti vlastitu koloniju na sjevernom rubu kapetanije Sao Vincente kako bi mogli nesmetano razvijati trgovinu s brazilskim drvom, budući da taj prostor nije bio pod punom portugalskom kontrolom.⁵⁴⁸

Daroprimateљи su podijelili brazilsku obalu nakon prvog vala osvajanja, oponašajući model koncesije atlantskih otoka i u drugoj polovici stoljeća. Vlasti u Lisabonu shvatile su da se potrebno odmah pobrinuti za imenovanje funkcionara sa širokim ovlastima u kolonijama. Godine 1549. na prostoru Brazila postojalo je 14 kapetanija (*capitanias*), stoga je portugalski vladar imenovao Thomea de Sousu za glavnog kapetana, kako bi ograničio moć daroprimateļa, a ujedno i utemeljio jedinstvenu vladu Brazila koja bi izravno odgovarala vladaru.

Slika 6. Kapetanije na teritoriju Brazila u 16. st. ⁵⁴⁹

547 *Povijest, 8. knjiga*, str. 297.

548 *The Cambridge History of Latin America*, 2008, str. 276.

549 Isto, str. 263. Daroprimateљи u uspostavljenim kapetanijama bili su: **1.** Joao de Barros i Aires da Cunha, (Maranhao) 1st Part, **2.** Fernao Alvares de Andrade (Maranhao) 2nd Part, **3.** Antonio Cardoso de Barros (Ceara), **4.** Joao de Barros i Aires da Cunha (Rio Grande), **5.** Pero Lopes de Sousa (Itamaraca), **6.** Duarte Coelho (Pernambuco), **7.** Francisco Pereira Coutinho (Bahia), **8.** Jorge Figueiredo Correia (Ilheus), **9.** Pero do Campo Tourinho (Porto Seguro), **10.** Vasco Femandes Coutinho (Espirito Santo), **11.** Pero de Gois (Sao Tome), **12a.** Martim Afonso de Sousa (Sao Vincente) 1st Part, **13.** Pero Lopes de Sousa (Santo Amaro), **12b.** Martim Afonso de Sousa (Sao Vincente) 2nd Part, **14.** Pero Lopes de Sousa (Sant' Ana). Potrebno je navesti kako je Pero Lopes de Sousa upravljao s tri kapetanije, a Joao de Barros i Aires da Cunha sa dvije, za razliku od ostalih 10 daroprimateļa koji su upravljali sa po jednom kapetanijom. Ukupno je, ustvari, postojalo 15 kapetanija, budući da su se kapetanije Maranhao i Sao Vincente sastojale od dva dijela.

Međutim, u odnosu na Indiju gdje je Francisco de Almeida 1505. g. (dakle samo šest godina nakon povratka Vasca da Game) došao s titulom potkralja, u Brazilu je uspostava vlasti uslijedila dosta kasno, što i ne čudi budući da je sama kolonizacija započela tek 1530. g. Od 14 kapetanija samo ih je 10 bilo naseljeno tijekom 16. st, dok su dvije (Ceara i Santana) bile napuštene od njihovih upravitelja. Tu je potrebno istaknuti dvije kapetanije, i to Pernambuco i Sao Vincente koje su se dosta dobro razvijale prije 1550. g. Od preostalih osam kapetanija, pet ih je donekle bilo uspješno i to Santo Amaro, Itamaraca, Espirito Santo, Porto Seguro i Ilheus, dok su se ostale tri, Sao Thome, Maranhao-Rio Grande i Bahia, ubrzo pokazale kao potpuni promašaj.⁵⁵⁰

Dolaskom de Souse 1549. g., naseobina Bahia (koju je 1536. g. osnovao bahijski kapetan Coutinho) preuzima ulogu glavnog grada pa se tijekom druge polovice 16. st. počinje ubrzano razvijati upravo zahvaljujući toj funkciji, ali i trgovini šećerom, robljem i dr. Sustav kapetanija potrajao je do 1573. g. kada je izvršena nova teritorijalna podjela na državu Maranhao na sjeveru i državu Brazil na jugu.

Nakon smrti portugalskog kralja Sebastijana 1578. g., španjolski kralj Filip II. nasljednim vezama 1581. g. preuzima portugalsku krunu, što Portugalcima donosi određenu sigurnost, a Španjolcima nove teritorije, luke, podanike i veliku trgovačku mornaricu.

Tablica 3. Generalni upravitelji Brazila od 1549. do 1602. g.

Godine uprave	Generalni upravitelji Brazila
1549.-1553.	Thome de Sousa
1553.-1558.	Duarte da Costa
1558.-1572.	Men de Sa
1573.-1578.	Luis Brito de Almeida
1578.-1581.	Lourenco da Veiga
1581.-1583.	Privremena vlada
1583.-1587.	Manuel Telles Barreto
1587.-1591.	Privremena vlada
1591.-1602.	Francisco de Sousa

⁵⁵⁰ *The Cambridge History of Latin America*, str. 264.

NASELJA I STANOVNIŠTVO

Za razliku od Španjolaca, koji su u Ameriku došli kao vojnici i osvajači, Portugalci su stigli uglavnom u ulozi trgovaca i plantažera, podižući svoje gradove na obalama rijeka i oceana, a zatim i u unutrašnjosti radi eksploatacije prirodnih bogatstava. Svoju kolonijalnu ekspanziju usmjerili su na istočni dio Južne Amerike birajući pri tome najpogodnije lokacije s prirodnim lukama u zaljevima. Intenzivan proces urbanizacije Brazila odvijao se između 16. i 18. st. Prvi značajniji grad koji je podignut u ranom razdoblju kolonizacije bio je Pernambuco (1526.).⁵⁵¹ Neka naselja poput Porto Seguroa (1535.), Olinde (1537.) i dr. koja su osnovana u prvoj polovici 16. st., nisu se održala, pa su kasnije ponovno podizana.⁵⁵² Daljnji tok osnivanja gradova u Brazilu bio je vezan za upravnu podjelu. Poznato je kako je osvojeni teritorij tijekom 16. st. bio podijeljen na kapetanije koje su se razvijale kao samostalne upravne jedinice, bez jačih međusobnih veza. Pri podjeli teritorija vrijedilo je načelo darovnica. Kralj je ustvari zaslužnim plemićima, vojskovođama i drugim zaslužnim Portugalcima darivao posjede u novoosvojenim kolonijama na kojima su ubrzo počeli nastajati gradovi. Najčešće su ti gradovi nastajali uz obalu pa su se iz njih razvile prve brazilske luke. Tako su uz već navedene gradove osnovani još Sao Vincente (1532.), Espirito Santo (1535), Santos i Bahia u Salvadoru (1536.).⁵⁵³ Preko tih luka izvozila se roba u Portugal i uvozila iz Portugala, ali i robovi iz Afrike. „Sao Paolo (1532.) prvi je značajniji grad sagrađen dalje od obale, važan za naseljavanje unutrašnjih teritorija.“⁵⁵⁴ Ubrzo je postao značajan administrativni centar, a preuzeo je i funkciju trgovačkog centra za razmjenu robe između Brazila i matične zemlje. U njemu se trgovalo žitaricama i drugim poljoprivrednim proizvodima, oružjem i barutom.⁵⁵⁵ Godine 1555. započeo je i razvoj Rio de Janeiro-a, koji će kasnije preuzeti ulogu vodećeg centra Brazila.⁵⁵⁶

Potrebno je istaći kako su u prvotno osnovanim portugalskim naseobinama u Brazilu važnu ulogu imale utvrde kojima se posvećivala velika pažnja zbog stalne opasnosti od francuskog brodogovara. U središtu grada dominirao je glavni gradski trg (*praça*), koji je imao važnu ulogu u životu grada. Inače, portugalski kolonijalni gradovi, za razliku od španjolskih nisu bili u potpunosti građeni po geometrijski pravilnim modelima.⁵⁵⁷ Najstariji portugalski kolonijalni gradovi imali su uske i nepravilne ulice po uzoru na Lisabon i druge portugalske gradove. Olinda je tipičan primjer grada takve strukture.⁵⁵⁸

Kada se govori o stanovništvu potrebno je naglasiti da prilikom dolaska Portugalaca u Ameriku na brazilskoj obali i u unutrašnjosti nisu postojale civilizacije slične onima u Meksiku i Peruu, već samo lovačko-sakupljačke kulture koje su obrađivale zemlju na primitivan način. Upravo zbog toga nisu bili potrebni vojni pothvati, poput onih koje su organizirali Pizarro i Cortes. No, također je bitno istaknuti kako je u doba brazilske kolonizacije (počevši od 1530. g.) Portugal imao znatno više iskustva u kolonizaciji novih i dalekih područja za razliku od Španjolaca. Tako su Portugalci nakon nekoliko pokušaja

551 M. Vresk, str. 203.

552 Isto.

553 Isto.

554 Isto.

555 Isto.

556 Isto.

557 Isto, str. 208.

558 Isto.

s Indijancima, shvatili kako trebaju uporabiti metodu koju su primjenjivali na otoku Madeira, odnosno da trebaju započeti s uvozom afričkih robova. Brazil je tim postupkom u kratkom vremenu postao zemlja s velikim brojem afričkog stanovništva, po čemu se zajedno s Karibima i južnim dijelom današnjeg SAD-a razlikovao od ostalih dijelova američkog kontinenta.⁵⁵⁹ Navedena tri područja imala su isti sastav stanovništva i identičan proizvodni sustav odnosno plantažno gospodarstvo robovskog tipa.⁵⁶⁰ Portugalci su u Brazil dovodili robove iz zapadne Afrike, točnije s prostora od „Luande u Angoli, sve do Gvinejske obale gdje je utjecala rijeka Senegal.“⁵⁶¹ Kako je navedeno područje na temelju ugovora iz Tordesillasa pripadalo portugalskoj interesnoj sferi, Španjolci su se za uvoz crnog roblja prilikom naseljavanja Kariba i drugih područja još 1518. g. trebali obratiti Portugalcima koji su imali monopol u tom poslu koji im je donosio veliku zaradu. Inače, nije sasvim poznato kada su prvi afrički robovi stigli u Brazil, ali njihovo intenzivnije dovođenje odvijalo od druge polovice 16. st.

Može se zaključiti da se u kolonijalnom razdoblju događaju značajne promjene u etničkoj strukturi kapetanija i njihovih gradova. U početku su u gradovima prevladavali Indijanci i bijelci odnosno Portugalci da bi se kasnije pojavile još dvije etničke grupe i to crnci i mješanci (mestici).⁵⁶² Povjesničar Magalhaes de Gandavo procijenio je kako je 1570. g. moglo biti oko dvije do tri tisuće crnog roblja, dok je prema Joseu de Anchietu, njihov broj tijekom daljnjih 17 godina porastao na 14 tisuća.⁵⁶³ Na temelju procjena za 1570. i 1585. g., najveći broj bijelaca (Portugalaca) nalazio se u kapetanijama Pernambuco i Bahia, a najmanji u Itamaraci, dok je njihov ukupni broj u svim kapetanijama iznosio 20.760 prema procjeni za 1570., odnosno 29.400 prema procjeni za 1585. g. (Tab.5).

Društvo u Latinskoj Americi bilo je organizirano na osnovi stroge socijalne stratifikacije. Pri tome su vodeću ulogu u društvu imali bogati vlasnici zemlje, službenici, kler i trgovci vezani za vanjsku trgovinu, koji su izdvajali od sitnih trgovaca, obrtnika, mješanaca (mestika), Indijanaca i crnih robova. Bijelci su, dakle, u gradovima Latinske Amerike činili malobrojnu elitu naspram autohtonih etničkih grupa, no zahvaljujući ekonomskom položaju u društvu, imali su primarnu ulogu u sistemu odlučivanja.

559 *Povijest, 8. knjiga*, str. 304.

560 Isto.

561 Isto.

562 Vresk navodi da su u gradu Limi tijekom 1570. g. Indijanci činili 60-65%, crnci 30%, a bijelci 6-7% stanovništva, dok su u gradu Rio de Janeiro-u tijekom 1585. g. Indijanci činili 78%, crnci 4%, a bijelci 18% stanovništva.

563 *The Cambridge History of Latin America*, str. 274.

Tablica 4. Populacija bijelog stanovništva u Brazilu tijekom 1570. i 1585. g.

Kapetanije (veći gradovi)	Bjelačka populacija (Portugalci)*	
	1570. g.	1585. g.
Itamaraca (Concencião)	600 (2.9%)	300 (1%)
Pernambuco (Olinda, Igarapu)	6 000 (28.9%)	12 000 (41%)
Bahia (Salvador, Vila Velha)	6 600 (31.8%)	12 000 (41%)
Ilheus (São Jorge)	1 200 (5.8%)	900 (3%)
Porto Seguro (P. Seguro, Santa Cruz, Santo Amaro)	1 320 (6.4%)	600 (2%)
Espirito Santo (Vitoria, Vila Velha)	1 200 (5.8%)	900 (3%)
Rio de Janiero (São Sebastião)	840 (4%)	900 (3%)
São Vincente (São Vincente, Santos, Santo Amaro, Itanhaem, São Paulo)	3 000 (14.4%)	1 800 (6%)
UKUPNO	20 760	29 400

* Izračun je dobiven na način da se procjenjivalo 6 osoba po svakom kućanstvu.

Razvoj portugalske trgovine u Brazilu

Još u prvoj polovici 16. st. portugalska je pozornost uglavnom bila usmjerena na istočnu Indiju, pa se može istaći kako je „tek od 1580. g., kada je postalo jasno da će uslijediti kriza i kraj njihove prevlasti na istoku, Brazil postao najvažnija kolonija portugalskog kolonijalnog carstva.“⁵⁶⁴ No, kao što je poznato od 1530. g. je započela intenzivnija kolonizacija Brazila u kojeg Portugalci dolaze uglavnom kao trgovci i plantažeri.

Portugal je u doba kolonizacije Brazila, zahvaljujući svojim atlantskim i afričkim iskustvima i prihvaćanju stranaca koji su imali znanje i kapital, bio daleko napredniji od Španjolske. Portugalske kolonije otvorile su tržište koje je bilo značajno i utjecajno (zlato

564 *Povijest*, 8. knjiga, str. 304.

iz gradova Arguim i Mina, roblje i melegeta iz Gvineje i Konga, šećer s otoka u Atlantskom oceanu, pšenica s Azora, mirodije iz Indije i drvo iz Brazila). Karakteristika da kolonije proizvode dobra za trgovinu na međunarodnoj razini dugo je ostala dominantna.⁵⁶⁵ Zbog toga su Portugalci smatrali da u Brazilu treba organizirati proizvodnju šećera koja je bila vrlo razvijena na Madeiri. Tako su brazilske kolonije od samog početka bile predodređene za proizvodnju šećera zbog klime, zemlje, ali i drvnoga bogatstva.⁵⁶⁶ Olinda i Bahia u Salvadoru postali su centri trgovine šećerom, pa je za potrebe grada Olinde koji je bio oko 5 kilometara udaljen od mora, podignuta i luka Recife.⁵⁶⁷ Na osvojenom teritoriju već je oko 1570. g. bilo šezdesetak tvornica šećera. Važnu funkciju trgovačkog centra za razmjenu robe između Brazila i Portugala preuzeo je grad Sao Paulo.

Znalo se dogoditi da su portugalski pomorci i trgovci tajno zalazili na španjolski teritorij budući da je španjolska Amerika bila gotovo potpuna trgovinska praznina koja se sama od sebe otvarala pustolovinama stranih trgovaca. Tako su na prostoru od Brazila sve do Rio de la Plate, mali jedrenjaci od četrdesetak tona, neprekidnim prometnim vezama, potajno prevozili šećer, rižu, tkanine, crno roblje, a možda i zlato.⁵⁶⁸ U zamjenu su odvozili „tovare srebrnih reala.“⁵⁶⁹ Isto tako, trgovci iz Perua dolazili su Rio de la Platom s kovanim novcem kako bi kupovali trgovačku robu u Pernambucu, Bahiji i Rio de Janeiro-u. Taj je promet prema tvrdnjama nekih trgovaca, poput Francisca Soaresa, donosio od 100 do 500 % dobiti.⁵⁷⁰ S druge strane, Portugalci su u Meksiku i Limi otvarali trgovačke poslove u kojima su prodavali dijamante, bisere, crno roblje i dr. Također su prodavali dobra iz domovine koja su bila jako tražena u kolonijalnim zemljama poput vina, ulja, brašna od žita, finih sukna, začina i svilenih predmeta s Orijenta koje su donosili trgovci iz Europe ili Filipina. Trgovalo se također i prokrijumčarenom robom koja je dolazila zahvaljujući srebru iz Perua koji je predstavljao pokretačku silu cijelog tog prometa.⁵⁷¹ Nedostatak radne snage u Brazilu Portugalci su nadoknadili dovođenjem afričkog roblja koji su se ondje bavili uzgojem životinja i pamuka za zadovoljenje potreba prehrane brazilskog društva. Upravo je brazilska potražnja za robovima dala novi poticaj portugalskim trgovačkim postajama u zapadnoj Africi, gdje se trgovina zlatom sve više smanjivala budući da se ono uvelike iscrpilo, što je trgovce robljem nagnalo da prošire svoje djelovanje iz Gvineje južno do Angole. Portugalska opskrba stanicama robovima osnovana je 1575. g. u Luandi (Angola), odakle su robovi koji su se plaćali brazilskim šećerom i duhanom dopremali direktno u Brazil.⁵⁷² Materijal kojim se odijevalo roblje koje je radilo na plantažama dopremao se iz Indije, dok su se zlatom u prahu iz utvrde El Mina i Mozambika plaćali indijski i kineski trgovci. Ovo ustvari dokazuje da je portugalski kolonijalni sustav bio dosta dobro povezan te da su se kolonije međusobno opskrbljivale onom robom ili radnom snagom koja im je nedostajala.

565 Isto, str. 303.

566 Naime, mlin za šećer koji proizvodi melasu odnosno šećerni sirup, treba puno energije koja se dobivala iz vatre pomoću drva.

567 M. Vresk, str. 203.

568 F. Braudel, Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV. do XVIII. stoljeća, sv. 2, Igra razmjene, Zagreb, August Cesarec, 1992., str. 171.

569 Isto.

570 Isto.

571 Isto, str. 173.

572 *The Times – Povijest svijeta*, ur. S. Serdarević, Zagreb, Hena.com, 2002., str. 158.

Slika 7. Afričko roblje

Portugalski je dvor, naposljetku isto poput španjolskog, počeo davati monopol na trgovinu pojedincima, zadržavajući kontrolu nad plemenitim metalima, začinicima i trgovačkom flotom. Isto tako, Portugalci nisu uspjeli iskoristiti priljev velikih količina zlata i srebra i time svoje kolonije pretvoriti u izvor trajne ekonomske premoći nad drugim europskim zemljama. Orijehtacijom najvećeg dijela gospodarskih resursa prema trgovini bila je zanemarena poljoprivreda što se u razdoblju revolucije cijena negativno odrazilo na portugalsko gospodarstvo.

ZAKLJUČAK

Unatoč brojnim problemima dolazak europskih kolonista u Novi svijet tijekom 16. st. označio je prekretnicu u europskoj odnosno svjetskoj povijesti. Portugalski prodor bio je primarno trgovačkog karaktera, a vojnoj se sili pribjegavalo samo ukoliko je trebalo istjerati trgovačke konkurente. Nasuprot tomu, Španjolska je težila osvajanju i kolonizaciji novoosvojenih područja kao i njihovom ekonomskom iskorištavanju. Njezine potrebe za zlatom i želja pojedinaca za brzim bogaćenjem glavni su uzroci mnogobrojnih sukoba različitog intenziteta u kojima je najviše nastradalo domorodačko stanovništvo. Tek oni malobrojni misionari koji su nastojali ukazati na probleme španjolske konkviste i pritom zaštititi domorodačko stanovništvo, bili su izloženi brojnim napadima.

Španjolci su, kao što je poznato, došavši na američko tlo, počeli osnivati utvrde, naselja i gradove, a isto to su radili i Portugalci u Brazilu. Život u njima isprva je bio težak, međutim to je više bila posljedica neznanja i lakoumnosti koja ih je tada gonila da više traže zlato i srebro negoli da koriste bogatstva koja su im pružali zemlja i more. Novi gradovi gradili su se na mjestima autohtonih gradova ili blizu gusto naseljenih zona Indijanaca, pri čemu se vodilo računa i o prirodnim prednostima pojedinih lokacija.

Osim miješanja naroda i korištenja rudnog bogatstva, tijekom 16. st. između Europe i Amerike došlo je i do razmjene biljaka i životinja. Uključivanjem europskih naroda u agrarnu proizvodnju došlo je do značajnog napretka, iako su se pri tome primjenjivale metode prisilnog rada najprije domorodačkog stanovništva, a ubrzo nakon toga i robova iz Afrike.

Zahvaljujući otkrićima brojnih rudnika obim trgovine između Europe i Amerike znatno se povećao do kraja 16. st. Međutim, ni Španjolska, a ni Portugal nisu uspjeli iskoristiti priljev plemenitih kovina i time svoje kolonije pretvoriti u izvor trajne ekonomske premoći nad drugim europskim zemljama. Postupno zanemarivanje poljoprivrede u drugoj polovici 16. st. počelo se negativno odražavati na portugalsko i španjolsko gospodarstvo, a ubrzo je počeo opadati i njihov pomorski monopol što će u drugoj polovici 17. st. iskoristiti Engleska i Nizozemska, koje će ih početi istiskivati iz njihovih posjeda.

LITERATURA

- S. Bertoša, 2004, *Svjetska povijest modernoga doba, (XVI.-XIX. stoljeće), s posebnim osvrtom na Apeninski poluotok*, Zagreb: Profil, 2004.
- F. Braudel, 1992a, *Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV. do XVIII. stoljeća*, sv. 2, Igra razmjene, Zagreb: August Cesarec, 1992.
- F. Braudel, 1992b, *Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV. do XVIII. stoljeća*, sv. 3, Vrijeme svijeta, Zagreb: August Cesarec, 1992.
- W. W. Dunmire, 2004, *Gardens of New Spain, how Mediterranean plants and foods changed America*, Austin: University of Texas Press, 2004.
- N. Hordern, 1977, *Povijest otkrića i istraživanja*, Novi svijet, sv. 2, ur. S. Đurić, Ljubljana/Zagreb: Mladinska knjiga, 1977.
- Povijest, 8. knjiga – Humanizam i renesansa, doba otkrića*, ur. I. Goldstein, Zagreb: Europapress holding, 2008.
- F. Šanjek, 1978, Korčulanin Vinko Paletin istraživač Yucataca i teoretičar španjolske conquiste u XVI. stoljeću, *Croatica Christiana Periodica*, časopis Instituta za crkvenu povijest Katoličko bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, br. 2, Zagreb: 1978, str. 83-130.
- The Cambridge History of Latin America*, sv. 1, ur. L. Bethell University of Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- The Times - Povijest svijeta*, ur. S. Serdarević, Zagreb: Hena.com, 2002.
- M. Vresk, *Razvoj urbanih sistema u svijetu*, Zagreb: Školska knjiga, 2002.
- D. Živojinović, 1989, *Historija Evrope, Uspon Evrope 1450-1789*, Novi Sad: Matica srpska, 1989.

PRILOZI

Slika 1. Španjolska potkraljevstva u Amerikama (preuzeto iz Encarta Reference Library 2003)

Slika 2. Španjolski sustav *encomiende* (preuzeto iz URL -<http://apwhwiki.pbworks.com/f/5111015.jpg>) (10. travnja 2010.)

Slika 3. Casa de Contratacion u Sevilli (preuzeto iz URL - <http://faculty-staff.ou.edu/L/A-Robert.R.Lauer-1/CasadeContratacion>) (10. travnja 2010.)

Slika 4. Indijanci u traganju za zlatom (preuzeto iz Povijest, 8 knjiga – Humanizam i renesansa, 2008, str. 325)

Slika 5. Rudnici srebra u Novoj Španjolskoj u 16. st. (preuzeto iz URL - http://epress.anu.edu.au/spanish_lake/images/c07/gif/c07f018.gif) (10. travnja 2010.)

Slika 6. Kapetanije na teritoriju Brazila u 16. st. (preuzeto iz URL - <http://www.bahia-online.net/contents/capitanias.gif>) (20. lipnja 2010.)

Slika 7. Afričko roblje (preuzeto iz URL - <http://www.archives.state.al.us/mobile/images/32a.jpg>) (20. lipnja 2010.)

Tablica 1. Potkraljevi Nove Španjolske od 1535. do 1603. g. (preuzeto iz URL - http://www.arts-history.mx/sitios/index.php?id_sitio=7147) (12. lipnja 2010.)

Tablica 2. Guverneri i potkraljevi Nove Kastilije (Perua) od 1528. do 1604. g. (preuzeto iz URL - http://www.arts-history.mx/sitios/index.php?id_sitio=7147) (12. lipnja 2010.)

Tablica 3. Generalni upravitelji Brazila od 1549. do 1602. g. (preuzeto iz URL - <http://www.colonialvoyage.com/brazilgov.html>) (12. lipnja 2010.)

Tablica 4. Populacija bijelog stanovništva u Brazilu tijekom 1570. i 1585. g. (preuzeto iz The Cambridge History of Latin America, 2008, str. 279)

Stipe Bačić:

INCLUSION OF SPANISH AND PORTUGUESE HOUSES IN THE ORGANIZATION OF GOVERN- MENT AND COLONIAL LIFE IN THE WEST INDIES DURING THE 16TH CENTURY

Summary

The arrival of Spanish and Portuguese colonists to the New World during the 16th century marked a turning point in both European and world history. However, the Spanish campaigns in the New World would not be successful had it not been for the intervention of the Spanish government, since many conquering explorers, whose explorations were mainly of lucrative character, were mutually torn apart by certain conflicts. Spain, unlike Portugal, strived to conquer and colonize the new territories and to exploit their economic resources. Their needs for gold and individual's desire for quick fortune were the main causes for various conflicts of various intensity in which the natives suffered the most.

On the other hand, the Portuguese penetration was mainly commercial, while the military force was resorted to only to drive out the opposing merchants. During the colonization of Brazil, Portugal was far more advanced than Spain, due to its Atlantic and African experiences and the acceptance of the natives which had the necessary knowledge and resources.

However, the Portuguese court, much like Spanish, started to grant the individuals the commercial monopoly, controlling only precious metals, spices and the trade fleet. By channelling the majority of resources into trade, the agriculture was left ignored, which had a negative effect on the economy of both Iberian powers in the time of the price revolution.